

ДУРМИТОРСКА ГЕРИЛА

(Јун 1942 — април 1943. године)

Петнаестог јуна 1942. године завршила се трећа непријатељска офанзива на територији среза шавничког. Италијанске и четничке снаге у заједничким операцијама стигле су на границу среза шавничког према Босни и Херцеговини. Тога дана повукле су се снаге НОВ са својих положаја Равно — Кручица — Вучево и већ сјутрадан Штаб Пете црногорске ударне бригаде, која је била тек у формирању, подноси извјештај Врховном штабу о распореду и даљим задацима својих јединица:¹⁾ „... 4. Јуче су концентрисани на Равноме — Зуква 3 батаљона бандита-четника и Талијана (ових 200), гдје су се састали четници црногорски и херцеговачки уз неку параду. По подне су нас напали...“

Тога дана завршила се битка за одбрану среза шавничког као посљедњег браћеног упоришта на територији Црне Горе. На његовој територији водила се крвава борба више од 20 дана.

Послије повлачења јединица НОВ из Црне Горе и завршетка операција на територији среза шавничког, италијанске снаге концентрисале су се у Шавнику, Никшићу, Подгорици, Беранама и Цетињу.²⁾ Италијани су у Шавнику формирали јак гарнизон, који се ту утврдио. Читав Шавник са својим прилазима опасан је високим одбрамбеним каменим зидом. Одатле су Италијани заједно са четницима контролисали територију среза шавничког.

Италијанско-четничке операције на територији среза шавничког извођене су у присуству начелника врховног штаба „југословенске војске у отаџбини“ Драже Михаиловића. Десетог јуна 1942. године Дража је са својим штабом стигао у село Подгору близу Жабљака. Ту је организовао радио-службу. Из Подгоре Дража је издавао наредбе својим војводама за даље операције и припремао план за организацију четничке власти у срезу шавничком.

Одмах по напуштању среза шавничког од стране јединица НОВ, Дража Михаиловић је преко Пиве прешао у Херцеговину и пошао у Автовац. Ту је одржао састанак са четничким војводама из Херцеговине и Црне Горе: мајором Баћевићем, Добросавом Јевђевићем, Илијом Трифуновићем-Бирчанином, Павлом Ђуришићем и Бајом Станишићем, којима је „у име краља и отаџбине“ предао на управу Црну Гору и Херцеговину.

¹⁾ Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том III, књ. 3, стр. 420.

²⁾ Извјештај Покрајинског комитета за Црну Гору, Боку и Санџак Врховном штабу (Зборник докумената, том III, књ. IV, стр. 382).

Из Автовца се Дража Михаиловић вратио у срез колашински и за сједиште свога штаба изабрао село Липово у близини среза шавничког. Ту он кује планове за уништење партизана. Одатле је давао упутства за спровођење тираније и за лов на герилце у Црној Гори и Санџаку. По његовим упутствима су извршена сва стријељања припадника народноослободилачког покрета у Колашину и Жабљаку, који су пали четницима у руке.

По упутствима штаба Драже Михаиловића четници су у срезу шавничком организовали војну власт у виду бригада, батаљона и чета, а поред тога и команде мјеста са војнопозадинском надлежношћу. Биле су три бригаде: једна за Дробњак и Ускоке, друга за Језера, Шаранце и Пивску планину и трећа за Жупу пивску.

Сједишта команди бригада налазила су се у Жабљаку, Шавнику и код Пивског манастира. Свака команда имала је добро организоване штапске чете које су биле наоружане најмодернијим оружјем, примљеним од окупатора. Углавном, оне су представљале у овом срезу једину озбиљну војничку снагу која се претворила у летећа четничка одјељења за гоњење герилаца на том терену, док, међутим, остала одредска војска није се налазила на окупу, осим кад се радило о појединим акцијама ван среза. У свим наведеним мјестима налазиле су се и четничке команде мјеста и општинске управе.

У више села биле су формиране четничке жандармеријске станице а нарочито у онима која су била позната по својој активности у народноослободилачкој борби, са циљем да се онемогући одржавање везе са герилцима.

Поред војне власти четници су били увели општинске управе, на челу са предсједницима општина, а у јулу 1942. године из Колашина су премјестили и четнички пријеки суд, који је остао до септембра 1942.

Војни споразум између окупатора и квислинга у Црној Гори постигнут је 6. марта 1942. године, када се главна команда италијанских трупа у Црној Гори споразумјела³⁾ са командантима четничких снага Црне Горе о заједничкој борби против партизана, а политички споразум постигнут је 24. јула 1942. када се гувернер Црне Горе споразумио⁴⁾ са четничким одбором о заједничкој борби против комунизма и о формирању „летећих одреда“.

Спровођењем у дјело споразумом предвиђених тачака „Одбор црногорских националиста“ отпочео је своју пропаганду, коју је организовао на такав начин да није остало ниједног црногорског села у које нијесу дошли политички кортеши, који су у периоду између два рата служили ненародним режимима. Пропаганда је била усмјерена тако да се борба води против народно-

³⁾ Зборник докумената, том III, књига 4, стр. 486.

⁴⁾ Зборник докумената, том III, књига 4, стр. 527.

ослободилачког покрета у сагласности са тзв. југословенском избегличком владом која се налазила у Лондону.

Четничка власт била је употпуњена преласком четничког приредног суда из Колашина у јуну 1942. године.

У спровођењу пропаганде у срезу шавничком четници су, прије свега, истурили паролау да се борба води „за краља и отаџбину“. Затим, убјеђивали су народ да је савез између СССР, Енглеза и Американаца лабав, те да су они послати од Драже Михаиловића по наређењу краљевске владе из Лондона, која ради са Енглезима и Американцима. Енглези и Американци хоће да исцрпу Њемачку и Русију, како би они на крају лакше побједили.

Што се тиче односа народа дурмиторског краја према четницима, прије свега ваља истаћи да је народ, осим једног малог броја, ставио све своје снаге и моћ у службу народноослободилачке борбе, како би се онемогућио продор четника на територију среза шавничког. У четнике су ступили само најближи сродници оних које су партизани стријељали као народне издајнике, нешто бивших жандарма, један број официра и замјерени дезертери. Њихов је број био врло мали, тако да су четници од њих могли формирати само своје штабове и посадне чете. Четничке жандармеријске станице по селима биле су несигурне, јер су у већем броју села формиране од сељака из мјеста који су ступали у њих само да не иду у акције ван среза.

Што се тиче остале четничке војске у мјесту, она је окупљана повремено и под притиском и терором стављана у акцију. Та војска је била мрзовољна. У њу су из страха ступали људи. Познато је да та војска није била расположена да се бори против партизана. Гдје год се могло, очеви су замјењивали синове, јер су сматрали да у четницима нема мјеста младим људима од напретка.

*

Директива Покрајинског комитета од 31. маја говори о једном реалном рјешењу којим се остављањем герилаца на покореној територији има обезбиједити утицај народноослободилачке борбе који је већ био стечен.

У оцјени питања колики број и који ће се партизани задржати на територији среза шавничког као герилци, руководство је, прије свега, одлучило да на терену остану чланови Среског комитета, који су у то вријеме сачињавали: Јован Ђоровић, као политички секретар, Богдан Котлиџа, као организациони секретар, и чланови: Војин К. Јауковић, Милован Даниловић, Вељко Мићановић и Радивоје Дакић. Срески комитет је добио овлашћење да од другова из партијског руководства, антифашистичких организација, војно-позадинских органа и народноослободилачких одбора са подручја среза одреди оне који ће остати на раду у позадини. Срески комитет је по основу овог овлашћења одлу-

чио који другови морају остати у срезу. Али, како је била већ наступала критична ситуација по слободну територију среза шавничког, његово наређење до многих другова није ни доспјело. Поред Среског комитета, и војни штабови и више партијско руководство, па чак и поједини руководиоци, враћали су појединце за рад у позадини.

Поред тога, многи партизани у критичној ситуацији нашли су се на појединим задацима, као на примјер народни одборници и политички теренски радници, изгубивши везу са својим руководством, па су сматрали да је природно да и даље остану на раду у позадини, а многи партизани су били одсјечени од својих јединица. Велики број партизана остао је усљед болести, рана и изнемоглости, а било је и оних који су на своју руку остали. Углавном, може се слободно рећи да је у овом погледу било врло мало организованог рада, па су се често појединци нашли у таквим приликама да нијесу знали шта да раде. У сваком случају питање враћања људи на рад у позадини није било срећно ријешено.

Оно што се у овом погледу тачно зна јесте да су по одлуци⁶⁾ руководства враћени на рад у позадини ови партизани: др Обрен Благојевић, Солумија Благојевић, Сида Благојевић, Гојко Дурутовић, Јанко Тадић, Вељко Мићановић, Милан Мићановић, Милун Гаговић, Вуксан Гаговић, Јанко Радовић, Петар Кецојевић, Обрад Цицмил, Душан Цицмил, Божо Жарковић, Перо Жарковић, Спасоје Шарац, Ђетко Батуран, Радован Дакић, Јово Обрадовић, Будимир Обрадовић, Миливоје Дурковић, Радоман Дацић, Јаков Остојић-Магрић, Зелен Ковачевић, Милован Даниловић, Вељко Крстајић, Рашко Јауковић, Дара Крстајић, Јоко Војиновић, Бранко Мирковић, Милорад Зарубица, Милан Никитовић, Михаило Никитовић, Светозар Жугић, Томо Жугић, Милош Жугић, Данило Шушић, др Момир Дамјановић, Јован Ђоровић, Радмила Ђоровић, Богдан Котлица, Мато Церовић, Миливоје Дринчић, Петар Головић, Момир Јакић, Радомир Јакић, Александар Дедајић, Војин К. Јауковић, Бошко Зарубица, Павле Поповић, Радосав Вукићевић, Вељко Кнежевић, Радивоје Дакић, Игњат Бијелић, Радоје Дакић-Брко, Гледо Поповић, Милован Шљиванчанин, Миленко Головић и Светозар Одовић.

Од ових герилаца радили су на терену среза никшићког Радоје Дакић-Брко и Велимир Кнежевић. Неки партизани су по одлуци руководства легализовани за извршење одређених задатака за циљеве народноослободилачке борбе.

Остајући у овом срезу, сваки од ових партизана се у првим данима оријентисао према своме мјесту, како би се спасао од четничких потјера. Срески комитет, схватајући озбиљност ситуације, одмах је приступио да организује рад герилаца и сачува сте-

⁶⁾ Према казивању Вељка Крстајића који је учествовао у овом одлучивању.

чени морал у народу. Он је о читавом раду израдио план и герилце према жељи и потреби распоредио по групама које су у ствари биле партизанске герилске групе, које имају да раде по датим упутствима. Затим је Срески комитет проучио питање о легализовању појединих партизана за рад у народу, па је о томе донио одлуку и сваком од њих саопштио најподеснијим путем.

При распореду герилских група четири члана Среског комитета пошла су у Језера а два су остала у Пиви.

У Језерима се окупила најјача герилска група око Јована Ђоровића, Богдана Котлице и Војина К. Јауковића са главном базом у планини Орујици. Ова група се повремено раздвајала на мање дијелове тако да су групу на терену комарски крај, пашћенски крај и Буковица сачињавали: Војин К. Јауковић, Рашко Јауковић, Вељко Крстајић, Милорад Зарубица, Бошко Зарубица и Бранко Мирковић. Групу на терену околине Жабљака: Јаков Остојић-Магрић, Зелен Ковачевић, Милован Даниловић и Миливоје Дурковић. Групу на терену тепачког краја су сачињавали: Јово Обрадовић, Будимир Обрадовић и Радоман Дадић. Са Јованом Ђоровићем и Богданом Котлицом налазили су се Милан Никитовић, Рада Ђоровић, Томо Жугић, Милош Жугић, Михаило-Лале Никитовић и Светозар Жугић, са задатком да раде у Ускоцима и Шаранцима. У Дробњаку су се налазили Момир Јакић и Радомир Јакић, у Ускоцима Мато Церовић, а у Доњој Буковци Данило Шушић.

Друга јака герилска група налазила се у Пивској планини, на челу са Обрадом Цицмиллом и Радивојем Дакићем. И ова се група била раздвојила на неколико мањих: Обрад Цицмил и Душан Цицмил кретали су се на терену Пишче—Трса; на терену Борчје—Безује: Милун Гаговић, Радивоје Гаговић, Јоко Војиновић и Петар Кецојевић; на терену Недојно—Црквице: Спасоје Шарац, Божо Жарковић, Перо Жарковић; на терену Црна Гора—Рудине: Радивоје Дакић, Радован Дакић и Ђетко Батуран.

У Жупи пивској налазила се трећа герилска група коју су сачињавали: Вељко Мићановић, др. Обрен Благојевић, Сулумија Благојевић, Гојко Дурутовић, Јанко Тадић и Милан Мићановић.

Тако организоване герилске групе кретале су се ноћу од села до села и одржавале сталну везу са народом. Народ је у њима гледао не само везу него и противтежу четничкој политичкој акцији која је ишла на то да прикрије сарадњу четника са окупатором и кроз то уништи партизане.

Герилци су радили под врло тешким условима. Четничке потјере су постајале све жешће. Претраживане су планине, шуме, пећине, те је герилац могао остати само у најзабаченијим мјестима. Тешко је било издржати ту нечувену хајку. Није био лакши положај ни легализованих партизана. Довијали су се на све начине, с једне стране да што више нашkode четницима, а с друге да што више допринесу народноослободилачкој борби.

Партизанима у позадини, како герилцима тако и онима који су били легализовани, пропаганду је било врло тешко обављати, јер је цијела партијска техника понијета са борцима у Босну, а нешто је пало у руке непријатеља, те се није могло ни отпочети са писменим информацијама. Поред тога, била је веома отежана веза са илегалним организацијама у другим крајевима, па се није могла имати тачна представа о политичкој ситуацији.

Многи политички радници који су били легализовани похватани су и стријељани, а оно што их је остало био је обузео страх и паника.

Приступити извођењу војничких акција било је тешко. Прије свега непријатељски гарнизони и летећа одјељења били су тако јаки да се напад на њих могао вршити са добро наоружаним и jakim партизанским снагама. Непријатељ се кретао у jakim формацијама, а путеве је био добро осигурао.

Упркос свим потјерама и прогонима илегалци на територији среза још крајем јуна 1942. године учврстили су се у својим групама и створили базе и упоришта за опстанак. Ова упоришта створена су у низу дурмиторских села. Успјеси Народноослободилачке војске у Босни учврстили су у илегалцима, а преко њих и у народу, вјеру у побједу. Они су још од почетка распрострли и учврстили пропагандну мрежу у народу тога краја. Ноћу, на скровитим мјестима, одржавали су састанке и разговоре са оданим људима из народа. На тим састанцима доношени су важни закључци и директиве, које су преношене у народ. Присуство илегалца у народу, који се налазио удаљен од слободне територије, било је од огромног значаја. Они су постали узданица читавог краја.

Тако су дурмиторски герилци вршили своју улогу. Једном ријечи они су од јуна 1942. па све до априла 1943. године смјело држали заставу слободе у овом дијелу Црне Горе. Они су чврсто држали устаничку зубљу и преносили је из руке у руку. У рвању са четницима о њима су се родиле читаве легенде које у народу живе.

У јесен 1942. године настали су тешки дани за дурмиторске герилце, а нарочито кад су четничка потјерна одељења појачана са четницима доведеним из других крајева. Тако су у саму позну јесен у срез доведене јаче четничке снаге из беранског и андријевичког среза на челу са командантом Новом Лалићем, капетаном бивше југословенске војске. И ти четници су се организовали у потјерна одјељења која су се разасула по свим селима. Заведене су мјере предострожности и забрањено кретање из села у село, а сви сељаци сатјерани са катуна у села. Нико у селу није од увече до ујутру смио отворити врата своје куће, а у зору пред сваком сумњивом кућом освануо би четник са пушком у руди.

Пошто је пао снијег, те ништа живо није могло промаћи, а да на његовој бјелини не остави траг, потјерна четничка одје-

љења била су ушла у траг герилцима и организовала потјеру са свих страна. Герилцима није било преостало ништа друго него да се као појединци склоне код најпоузданијих људи оданих НОП-у или да напусте срез и пођу за Босну трагом пролетерских бригада.

Герилци са територије дурмиторске и дробњачке општине, сви осим тројице, одлуче се за ову другу алтернативу и на челу са три члана Среског комитета крену за Босну. Тако је формирана чета партизана коју су сачињавали: Јован Ђоровић, Богдан Котлица, Рада Ђоровић, Војин К. Јауковић, Вељко Крстајић, Милорад Зарубица, Момир Јакић, Милан Никитовић, Михаило Никитовић, Радомир Јакић, Светозар Жугић, Томана Жугић, Томо Жугић, Бранко Мирковић и Данило Шушић.

Средином новембра 1942. године чета је прешла баш оним правцем којим су одступиле пролетерске бригаде које су у Босни биле створиле слободну територију. Пробијајући се сњеговитим предјелима Дурмитора, Вучева, Перућице, преко Сутјеске и Зеленгоре, чета је стигла у село Врбу у Босни.

На читавом овом путу, Јована Ђоровића политичког секретара и Богдана Котлицу као организационог секретара Среског комитета прогонила је мисао што су срез шавнички напустили без сагласности и одобрења вишег политичког руководства. Кад су стигли у село Врбу, Ђоровић и Котлица су предложили⁶⁾ осталим друговима да се сви заједно врате натраг у срез шавнички, па макар сви главу изгубили. Као основни разлог за то навели су: да они ни по цијену највеће опасности не смију напустити срез без одобрења вишег руководства, јер су они и остављени на том терену да раде све док не буду повучени одлуком вишег руководства. Истакли су још и то да је њихово присуство у народу дурмиторског краја нужно ради подривања четничке акције и одржавања морала у народу.

Момир Јакић успротивио се њиховом предлогу и тражио да наставе даљи пут не би ли се дочепали слободне територије гдје би упознали руководство са стањем у Црној Гори и гдје ће добити нове директиве, истичући да, ако се врате, неће ниједан изнијети главу, јер разлози који су их и покренули са тог терена нијесу престали. Напротив, опасност се још више повећала с обзиром на то да је пао још већи снијег, па се они не могу у своје племе вратити а да им се не открије траг, а камоли да се могу склонити испред четничких потјера. Но, преовладало је мишљење да треба да се сви врате на терен среза шавничкога. Оваква одлука обезглавила је оне другове који су били против враћања, те је међу њима наступила и мала пометња у оријентацији правца којим треба да се врате.

По повратку, у првом селу, чим је ноћ наступила, чета је преваром упала у четничку клопку, те су онако распоређени по

⁶⁾ Према казивању Момира Јакића.

кућама, још док су се налазили за вечером, опкољени од јачих четничких снага са свих страна са упереним пушкомитраљезима на прозорима и вратима. Чета је отворила ватру јуришајући на споредна врата и прозоре, пробила се кроз обруч и умакли у планину, осим што је у том окршају погинуо Михаило-Лале Никитовић. Нијесу успјели да се пробију већ су пали у руке четника: Војин К. Јауковић, Момир Јакић, Радомир Јакић и Бранко Мирковић. Ове партизане четници су повезали у ланце и повели за Невесиње. На том путу исте ноћи пошло је за руком Радомиру Јакићу да умакне четницима. Користећи ноћ Радомир се у згодном тренутку отргнуо из руку четника и стрмоглавио низ једну урвину, утонуо у помрчину и уз пуцањ четничких пушака изгубио се у планини, док су Момир, Војин и Бранко под већом стегом спроведени у Невесиње. Тамо су их четници осудили на смрт и стријѐљали. Са стрелишта је побјегао, тешко рањен, Момир Јакић и пребацио се преко Неретве на слободну територију.

Група која се пробила на челу са Јованом Ђоровићем и Богданом Котлицом вратила се натраг и приликом пребацивања преко Волујака, на његовим обронцима, опкољена је. Група је

¹⁾ Герилци из чете Јована Ђоровића, које су четници похватили, спроведени су у колашкински затвор. Од њих су извели пред суд Раду Ђоровић, осудили је на смрт и стријѐљали, док су Милорада Зарубицу, Радомира Јакића и Светозара Жулића предали Нјемцима. Милана Никитовића, Михаила Никитовића и Радомира Јакића Нјемци су спровели у заробљенички логор у Грчкој, али је њима лошло за руком да побјегну и пребаце се у Југославију на ослобођену територију у партизане, док је Светозар Жугић спроведен у концентрациони логор у Земун и ту доцније стријѐљан.

Вељко Крстајић и Милорад Зарубица побјегли су из руку Нјемаца на ослобођену територију. Они су са осталим друговима који су у истом моменту покушали бјекство показали необичну присебност и храброст. Наиме, чим су Нјемци 13. маја 1943. године ушли у Колашкин, кључари четничког затвора предали су им кључеве тамнице у којој су партизани скапавали непуно годину дана. Нјемци су изнурене партизане извели из затвора и под јаким осигурањем повели и прикључили на зачеље разоружане четничке колоне која се кретала ка Матешеву. Колону су у кретању пратили тенкови и на челу и позади а са стране мотоцикли и пјешаци наоружани аутоматским оружјем.

Кад је колона прелазила преко ријеке Дрцке, чело је застало а Нјемци су почели да на зеленој ливади постављају убојна оруђа уперена према колони која су била нарочито уперена према зачељу у коме су се налазили партизани из колашкинског затвора. Три тешка митраљеза и десетине и десетине пушкомитраљеза уперени су према колони која се постројавала поред пута на зеленој ливади. По команди њемачког официра три војника су сјела за митраљезе. Према причању неких партизана који су се налазили у колони, добио се утисак да је дошао крај живота и да ће бити спасен само онај који умакне оловним зрњима. Психички је тешко било издржати чекање на испаљивање немачких рафала. У том тренутку на глас некога партизана из колоне „бјежимо, изгубосмо“!, четрдесет партизана поскакало је у ријеку и покушало да се дочепашуме. Бјежање је било муњевито. Брзину су само успоравали ланци окованих партизана. На команду официра плануле су митраљеске и пушчане цијеви. Олуја

пружила отпор и борила се све док јој је трајало метака. У посљедњем моменту Јован Ђоровић и Богдан Котлица, не хтјевши да четницима падну живи у руке, бацили су испод себе бомбе које су их разнијеле на комаде, док су остале другове из њихове групе четници савладали и разоружали.

Ту су пала два секретара Среског комитета КП: Јован Ђоровић и Богдан Котлица. Претходне ноћи био је пао и Војин К. Јауковић, док је Вељко Мићановић био погинуо раније у Пиви, а Милован Даниловић баш тих дана био је пао у руке четника код Жабљака и стријељан доцније у Колашину.

Тако је већ на крају друге године ослободилачког рата пало пет чланова Среског комитета који су од првих устаничких дана били у срезу истакнути борци и руководиоци. Под њиховим непосредним руководством организована је народна власт и цјелокупни политички и друштвени живот у срезу шавничком од јулских дана 1941. године до, ето, тих децембарских дана 1942.⁷⁾

Од организованих партизана у герилским групама, прва је пала у руке четницима Дара Крстајић. Њу су четници опколили док се налазила на стражи на једној koti у Алишници на Дур-

куршума засипала је валове Дрцке који су у овојим буквама крили партизане. Али ни плаховита Дрцка, ни олуја куршума није могла све уништити. Вељко Крстајић, Милорад Зарубица, Милорад Јововић, Милорад Тасовац, Вуко Дадић и Васо звани Васојевић, умакли су куршумима, дочекали се обале на другој страни ријеке и прешли у шуму. Куршумима је умакло још девет партизана, али нијесам успио да сазнам њихова имена.

Васо је био рањен у руку а Вук Дадић био је у оковима које је држао у руци везане на ланцу. Васу су другови завезали ране рукавом од кошуље, али окове на Вуку нијесу имали чим да раскину. То им је успоравало ход. Група од седам полих и босих партизана корачала је шумом Островицом по којој су се још увијек налазили сметови снјега. Ухватила их је и ноћ и стисла хладноћа. У руци гдје је некад стајао коријен букве коју је из земље истргао гром, стиснули су се њих седморица један уз другога. Сјутрадан су пошлци у Морачу, у штаб Четврте пролетерске бригаде, а одатле су наставили ход у ослободилачкој борби.

Тринаестог маја 1943. године четници су предали Нијемцима у Колашину и Миладина Криваћевића, студента из Крша, Миливоја Дринчића, земљорадника из Дужи, Чедомира Пековића, наредника бивше југословенске војске из Дубровска, Миљана Машића, земљорадника из Дужи, Ратка Љешевића, земљорадника из Горанска, и Обрена Тадића, земљорадника из Спријеча, сви из среза шавничког. Све су њих Нијемци укључили у колону затвореника која се кретала од Колашина ка Матешеву, а у којој су се налазили и партизани који су покушали да побјегну на ријеци Дрцкој.

Послије бјекства партизана на ријеци Дрцкој, Нијемци су саопштили колони да ће на случај покушаја сваког даљег бјекства стријељати сваког десетог из колоне. Како је истог дана покушао да побјегне из колоне Љубо Вуксановић из Крње Јеле, иако покошен њемачким куршумима, то су Нијемци из колоне изабрали по љепоти и стасу десет партизана, међу којима: Миладина Криваћевића, Миливоја Дринчића, Чедомира Пековића, Миљана Машића, Ратка Љешевића и Обрена Тадића и ту на Матешеву, сјутрадан. 14. маја 1943. године све стријељали.

митору, ухватили је, спровели у колашински затвор и осудили на дугогодишњу робију, а доцније предали Нијемцима.

У љето 1942. године у борби са четницима погинули су герилци: Миливоје Дурковић, Бошко Зарубица, Вељко Мићановић и Милан Мићановић, а у јесен исте године погинули су Јаков Остојић-Магрић, Јово Обрадовић и Будимир Обрадовић, док су Зелен Ковачевић и Милован Даниловић ухваћени, спроведени у Колашин и тамо стријељани.

Погибијом Јована Ђоровића, Богдана Котлице, Војина Јакуковића и хватањем герилаца из њихове групе у децембру 1942. године на територији дурмиторске, шаранске, ускочке и дробњачке општине није остао ниједан герилац, осим у Ускоцима Мато Церовић и у Дробњаку Петар Головић.

Снијег и тешка зима открили су траг групе герилаца у Жупи пивској, те су четници опколили и почетком 1943. године ухватили у Пиви: др Обрена Благојевића, команданта мјеста за Жупу пивску, Солумију Благојевић и Гојка Дурутовића, секретара Општинског народноослободилачког одбора за Жупу пивску, а у Никшићкој жупи Велимира Кнежевића. По хватању спровели су их у Колашин, у злогласни четнички затвор.

На тражење руководства Народноослободилачке војске, др Обрена Благојевића и Велимира Кнежевића замијенила је италијанска команда у Никшићу за заробљене италијанске официре, док су четници Солумију Благојевић и Гојка Дурутовића маја 1943. године предали Нијемцима и ови су их одвели у концентрациони логор.

На територији Жупе пивске једино је успио да одоли четничким потјерама Јанко Тадић, који се по повратку наше војске из Босне у априлу 1943. године укључио у њене редове.

Герилци на територији Пивске планине на челу са Обрадом Цицимилем успјели су сви да се одрже. Они су, чим је наступило прољеће 1943. године, развили јаку активност која је достигла и оружану борбу против четника.

Одлуком руководства у љето 1942. године легализован је већи број партизана на територији среза шавничког, који су били задржани за рад у позадини или су били одсјечени од својих јединица. Сваки од њих у највећој тајности добио је одређени задатак, а нарочито редовно одржавање везе са герилцима. То је заиста био врло погодан вид борбе против непријатеља у тим данима када је он господарио у срезу шавничкоме. И они су са појавом прољећа, чим су наше јединице биле на помолу из Босне, у згодном моменту отпочели оружане нападе на четнике.

Активност ових герилаца се нарочито огледа у разбијању четничких акција за мобилизацију у походу на Неретву и за борбу против јединица НОВ које су наступале од Босне према Херцеговини и Црној Гори. Требало је разбити не само четничке акције приликом мобилизације људства него и њихове редове.

који су се налазили на положајима у источној Босни. Герилци су за разбијање четника активизирали најпозуданије људе, међу којима Ђола Вуковића, бившег предсједника општине из Пишча, Мира Кецојевића из Боричја и Крста Шарца из Недајног, који су послали најбоље омладинце на све стране ради извршења овог задатка. Тако се омладинац Војин Ђ. Вуковић пребацио у источну Босну и повјерљивим путем упознао оне Пивљане који су се по основу насилне мобилизације налазили у четницима са новонасталом ситуацијом и директивом да се напуштају четнички редови и бјежи у партизане.

Овако замашна акција није могла остати тајна. Четници су је открили па су предузели хапшења најистакнутијих људи у Пивској планини. Средином априла 1943. године четници су ноћу опколили већи број кућа и ухватили: Ђола Вуковића, његовог Сина Војина, Мирка П. Чавића, Обрена, Михаила и Кра Чавића, Марка и Косту Богдановића, све из Пишћа, Мира М. Кецојевића, Илију П. Кецојевића, Рада Мићановића из Боричја и Матију Копривицу из Недајног. Похватане родољубе четници су повели за Колашин. Иако су похватани спровођени под јачом стражом, успјели су да побјегну код Трсе Марко Богдановић и Обрен Чавић.

На глас о хапшењу родољуба Обрад Цицмил са осталим герилцима организовао је њихову отмицу. Герилска група коју су сачињавали: Обрад Цицмил, Перо, Божо и Гојко Жарковић, Спасоје Шарац, којима се прикључило и око двадесетак сељака, међу којима Крсто и Војин Шарац, Душан М. Копривица и Јован Л. Копривица, заузела је положај на самом улазу у кањон ријеке Сушице, као најпогоднијем мјесту за дочек четника који су спроводили похватане родољубе. У моменту када је четничка колона наишла на мјесто звано Татинац, герилци су позвали четнике на предају. Када су четници видјели да се налазе у опасности, побјегли су у густу шуму, а родољуби који су спровођени постали су слободни и укључили се у чету која их је ослободила. Сад је новоформирана партизанска чета бројила око 60 бораца.

Тако ојачана чета на истом мјесту и истог дана, дочекала је један батаљон четника, који је бројао око 320 бораца. Батаљон је био састављен од четника из срезова беранског и андријевичког, који су се враћали из Босне. На позив Обрада Цицмила да се предају, четници су одговорили да су они спремни да то учине, само би замолили да им се остави оружје, пошто напуштају четничке редове и враћају се својим кућама. Обрад Цицмил је правилно процијенио ситуацију, па је четницима одржао патриотски говор позивајући их да се прикључе партизанима чим дођу у своје племе, и баш зато што вјерује да ће то учинити, партизани им неће одузети оружје, већ их пропуштају да у миру дочекају Народноослободилачку војску код својих кућа.

Такав поступак партизана са Дурмитора оставио је снажан утисак на ове четнике, па је цио њихов батаљон, чим су наше оперативне јединице стигле у њихов крај, пришао НОВ.

На другој страни кањона ријеке Сушице герилци: Радивоје Дакић, Радован Дакић и Ђетко Батуран, формирали су из реда присталица оданих народнослободилачкој борби другу партизанску чету, која је дочекала и разоружала другу групу четника, који су се враћали из Босне под навалом Народноослободилачке војске.

Трећа група герилаца из Пивске планине, на челу са Милуном Гаговићем, напала је четнике на планини Драгаљеву. Овој групи герилаца, којој су поред Милуна припадали: Јоко Војиновић, Вукосав и Радивоје Гаговић, средином априла 1943. год. прикључили су се: Максим, Крсто и Симат Гаговић и Милош Бошњак, сви из села Безуја. Герилци су поред лаког оружја били наоружани и једним пушкомитраљезом. Тако организована и прилично наоружана, чета је под командом Милуна Гаговића пресрела и на планини Драгаљеву напала четничку бригаду која се враћала са Неретве. Четничка бригада је примила борбу и последије краћег окршаја почела се повлачити брдима, према селу Дубровску, у намјери да га опљачка и казни због овог напада. У овоме их је спријечила друга оружана група коју су формирали: Радован Маловић, Јоко и Јово Ђеранић и Бошко Пићурић, сви из села Дубровска, и Радисав Грбовић из Пошћења. Добро наоружана, ова група дочекала је четнике у Горњем пољу више Дубровска. Четничка бригада, мислећи да је опкољена од партизана, у паничном бјекству заобишла је село Дубровско и побјегла преко Околишта ка селу Комарници.

Позадинци са територије општине дурмиторске, који су били легализовани за рад у народу на челу са Рашком Јауковићем, Милутином Даниловићем, Стеваном Ковачевићем, Росом Ковачевић, Радоманом Обрадовићем и др Момиром Дамјановићем, приступили су извођењу организације за оружани напад на четнике. Рашко Јауковић и Милутин Даниловић добили су задатак да организују једну конференцију са најповјерљивијим људима из села најближих Жабљаку на територији дурмиторске општине. Њиховом позиву одазвао се велики број сељака, па су се 13. априла 1943. године одржале двије конференције: једна на Ђипоровачи а друга у селу Развршју.

На тим конференцијама добили су посебне задатке: Рашко Јауковић, Милутин Даниловић, Стеван Ковачевић, Роса Ковачевић, Радоман Обрадовић, Милован Лаушевић, Драгоје Половић, Владимир Жугић, Миливоје Обрадовић, Миливоје Перишић, Милета Војиновић, Михаило Војиновић, Мијајло Војиновић и Милисав Ђерковић. Ти задаци састојали су се у томе: да се повјерљивим путем упозна народ да су јединице НОВ пробиле обруч у четвртој непријатељској офанзиви; да се води борба на

Неретви, да се из скровишта извуче оружје и у најзгоднијем моменту отпочне у позадини напад на четнике на теирторији дурмиторске и шаранске општине.

Досљедно одлукама са те конференције, наредног дана формиране су двије оружане групе из оближњих села, а др Момир Дамјановић пошао је у Шаранце да тамо организује напад на четнике.

Прва група, под руководством Милутина Даниловића и Рашка Јауковића, напала је четничку команду у Жабљаку. Четници су пружили отпор и послије краћег препуцавања у паничном бјекству одступили ка Шаранцима.

Друга група, под руководством Радомана Обрадовића и Милована Лаушевића, дочекала је четнике у рејону Јунче-до — Ковачев пањ. Послије краћег препуцавања, четници су успјели да умакну преко Ковачева пања у планину Кучајевицу.

У вријеме док су се још водиле припреме за напад на четнике у Жабљаку, четнички командант мјеста у Жабљаку, капетан Франц Бергинац, који је већ био прешао на страну партизана, отворио је четнички затвор у Жабљаку, пустио све затворене припаднике НОП-а и са њима заједно пошао у партизане. С тим у вези ваља напоменути да се капетан Бергинац још много раније био повезао са легализованим друговима у томе крају и са својом супругом Бранком учинио огромне услуге народу, а по доласку наших јединица из Босне укључио се у војничке редове и погинуо на Сутјесци јуна 1943. године.

Из четничког затвора у Жабљаку који је отворио капетан Бергинац побјегли су: Петар Бабић, професор из Пиве, Миливоје Шарац, земљорадник из Пиве, Милан Жарковић, земљорадник, Данило Давидовић, земљорадник, Данило Бојат, матурант, Душан Дакић, радник, сви из Пиве, и Радосав Раонић, земљорадник из Шаранаца. Сви су они одмах ступили у новоформирану партизанску чету и учествовали у нападу на четнике у Жабљаку.

По заузимању Жабљака оружана група која је напала четнике у Жабљаку и група која их је дочекала у предјелу Јунче-дола — Ковачева пања спојиле су се у једну чету која је бројила око 40 бораца. За командира чете изабран је Милутин Даниловић, за замјеника командира Петар Бабић, а за војног савјетника капетан Бергинац. По оснивању команде мјеста ова је чета постала посадна чета при команди мјеста у Жабљаку.

Одмах по ослобођењу Жабљака основана је и команда мјеста у Жабљаку. За команданта мјеста изабран је Рашко Јауковић, а за замјеника команданта Милутин Даниловић, који је уједно био и командир посадне чете. За интенданта при команди мјеста именован је Душан Дакић. Доцније је за команданта мјеста именован Милутин Божовић, пошто је Рашко Јауковић премјештен на другу дужност.

Основни задатак команде мјеста и посадне чете био је да се успостави ред и мир, да се обезбиједи магазин са оружјем и муницијом и магазин са храном који су отети од четника. У магазину је од оружја нађено неколико лаких бацача, око десет аутоматских оруђа, око 150 пушака и око 40 сандука муниције. Већи дио овога оружја је евакуисан из Жабљака. Пушке су подијелене новопридошлим борцима у посадну чету.

Исто тако обезбијеђен је магазин са храном. Али су се изненада појавиле преко Штуоца од Пиве четничке јединице које су пред навалом наших јединица одступале из Босне. Четници су ушли у Жабљак. Пред њиховим муњевитим налетом партизани су се из Жабљака повукли у околна села и заузели положаје. У таквој ситуацији партизанима су притицали у помоћ сељаци и кад су се бројно ојачали поново су напали четнике са свих страна. Четници су у посљедњем моменту при одступању покушали да запале магазин са храном. Али у томе нијесу успјели, јер су га отели партизани, протјерали четнике и у Жабљаку успоставили ред и мир.

По поновном заузимању Жабљака, команда мјеста у Жабљаку је одлучила да успостави везу са јединицама НОВ које су наступале од Босне. Она је послала два курира преко Штуоца за Пиву, а двојицу преко Тепаца за Ограђеницу и Мештревац. Курири су понијели писма у којима је команда мјеста изнијела стање на Дурмитору, објаснивши да је читава територија дурмиторске општине ослобођена.

Курири који су пошли преко Тепаца успјели су да успоставе везу са штабом Друге пролетерске дивизије, која је издала заповијест Седмој крајишкој бригади да у правцу Жабљака настави операције. Она је у Тепцима прешла ријеку Тару и 20. априла 1943. године стигла у Жабљак.

Јединице Седме крајишке бригаде свечано су дочекане у Жабљаку. Посадна чета на челу са командантом мјеста дочекала их је у парадном строју. Пошто су измијењани поздравни говори, настало је грљење и љубљење бораца са народом. То је био узбудљив тренутак. Срео се народ са својим прослављеним борцима, међу којима је био већи број другова из дурмиторског краја. Мајке су стизале да загрле своје синове, дјеца родитеље, а сестре браћу. Али је био најузбудљивији приказ кад су се среле мајке са својим синовима за које се било чуло да су погинули у Босни и које су већ биле ожалиле. То је било прво виђење са многим борцима који су још у јуну 1942. године напустили Дурмитор и у пролетерским бригадама отишли за Босну.

Седма крајишка бригада била је претходница пролетерских бригада и она је наставила операције против четника који су се повлачили према Сињавини, а већ трећи дан на Жабљак је стигао и штаб Друге дивизије и многи другови из Централног ко-

митета КПЈ на челу са Иваном Милутиновићем, као и неки чланови Врховног штаба.

Доласком оперативних јединица у Жабљак постојећа команда мјеста у Жабљаку завршила је своју улогу и предала дужност новоформираној команди мјеста.

Магазин са храном и оружјем мјесна партизанска власт предала је штабу Друге дивизије. Ове магацине примио је начелник штаба Јово Вукотић. Штаб дивизије је својом наредбом похвалио мјесне партизане у Жабљаку за успјешно изведене акције, а руководиоцима ових акција додијелио је нове дужности.

Истовремено са ослобођењем од стране мјесних партизана 14. априла 1943. године, формирала се и једна група партизана у рејону Буковице, коју су сачињавали: Стево Сераглић, Павле Срдановић, Момчило Шоловић, Јосиф Јауковић, Михаило Томић, Милован Сераглић, Радомир Томић, Раде Милашиновић, Радован Милашиновић, Радоман Милашиновић, Никол Зарубица, Драгиња Ђоровић, Милка Шоловић, Светозар Шушић, сви из Буковице и других оближњих села, те Војислав и Драгутин Струњаш из села Боровца. Ова група партизана напала је четничку команду у Буковици. Четници су се повукли у паничном бјекству, а партизани су успоставили мјесну власт. У Буковици су партизани у четничком магазину нашли велике количине животних намирница, сачували их и предали новооснованој партизанској власти.

Исто тако и у дробњачкој општини формирала се средином априла једна група партизана и напала четничку команду у Шавнику. На позив Момчила Јауковића, студента из Придвориче, формирала се група партизана коју су сачињавали: Димитрије Ковијанић, Перо Ковијанић, Митар Грбовић, Жарко Грбовић, сви из села Пошћења, и Момчило Караџић из села Петњице. Група је формирана у селу Пошћењу. Група се све више повећавала приступањем сељака из оближњих села и тако повећана отпочела је напад на четничку команду у Шавнику. Група је наступала правцем Петњица—Шавник. Послије краће борбе четници су одступили и партизани су ушли у Шавник. У четничким магазинима нађене су велике количине хране и партизани су је одмах подијелили сиромашним сељацима.

Све ове оружане акције у нападима на четнике од стране мјесних партизана у срезу шавничком падају у вријеме када су априла 1943. године операције НОВ пренесене из Босне на границе Црне Горе.

Упоредо са Седмом крајишком бригадом која се преко Таре кретала ка Жабљаку, друге јединице НОВ наступале су од Херцеговине преко Пиве и ушле у Шавник крајем априла 1943. године.

Пошто су ослобођени Жабљак, Шавник и Боан, наше бригаде потпуно су очистиле срез шавнички од непријатеља и гоњећи четнике избиле крајем априла 1943. године на Вратло.⁸⁾ Преношењем операција јединица НОВ из Босне у Црну Гору срез шавнички постао је по трећи пут слободан, а народ дурмиторског краја претворио се поново у одлично војничко језгро. Он је послје пете непријатељске офанзиве дао пет ударних батаљона, који су ушли у састав пролетерских бригада.

Друг Иван Милутиновић, члан Врховног штаба и Централног комитета КПЈ, на великом народном збору у Жабљаку 1. маја 1943. године, период јун 1942—април 1943. године оцијенио је као најцрње дане које је преживљавао народ на Дурмитору. Али је нагласио да, ако је ту на Дурмитору био наступио прекид оружане борбе, није никад престала политичка борба. Насупрот моћи, сили, оружју и власти окупатора и његових помагача, народ дурмиторског краја носио је огромну моралну снагу ослободилачке борбе и није никад дозволио да иницијатива пређе у руке окупатора и четника.

Перо Крстајић

ПОВОДОМ НАПИСА „НАМЈЕРАВАНО УБИСТВО ВОЈВОДЕ МАША ВРБИЦЕ“

Поводом написа Војислава Богићевића: „Намјеровано убиство војводе Маша Врбице“, који је објављен у „Историјским записима“ (4, 1961) сматрам да ће послужити расвјетљавању покренуте теме ако буду објављени и подаци из писма које је војвода Врбица шиљао свом синовцу на Његушима Ђуру С. Врбици, бившем племенском капетану и пограничном комесару. (Писма вој. Врбице налазе се у оригиналу међу списима мог покојног мужа генерала Блажа С. Врбице, брата Ђура Врбице).

I

Сарајево, 8/20. новембра 1892.

Драги Ђуро!

Надам се да си примио моје писмо из Мостара и да ћеш ми брзо дати добре извјештаје о мојему имању.

Пошто су још почеле неке новине да нападају на црногорске власнике и пошто ће на Цетиње мислит као што су то и прије мислили да све од мене произилази, усљед тога ја данас пишем Г-ну Генералу Милинковићу једно писмо и молим га да

⁸⁾ Извјештај о великој офанзиви уједињених непријатеља Нијемаца, Италијана, усташа и четника (Зборник докумената, том II, стр. 247).